

Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Криворізький державний педагогічний університет
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції

Харків – 2023

Рижанова А.О., Пишна Т.О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	275
Риженко А.Ю. АКАДЕМІЧНА ОСВІТА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ.....	279
Романова І.А., Товстий Т.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ.....	282
Рудик Л.О., Рижанова А.О. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	288
Сайко Н.О. СОЦІАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕДАГОГІВ І ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	291
Силиверст Ю.В. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО УМОВ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ.....	295
Сініченко А.С. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	300
Славгородська О.А., Романова І.А. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ.....	303
Смеречак Л.І., Навошицький М.Т. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	311
Суліменко В.В. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗА НОВИМ МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	316
Супрун С.С., Пономаренко Л.І. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА МІСІЯ СІЛЬСЬКИХ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС.....	319
Тараненко А.Ю., Шеплякова І.О. ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	323
Терещенко В.С., Шеплякова І.О. ГЕНДЕРНА ОСВІТА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	331

4. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи в Україні (конспект лекцій). Тернопіль: ТАНГ, 2001. 68 с.
5. Домашня опіка. *Карітас України*: вебсайт. Назва з екрана. URL: <https://homecare.org.ua/> (дата звернення: 12.10.2023).
6. Лях Т. Л. Мотивація до волонтерської діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № 22(8). С. 84-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22%288%29_13
7. Надішліть \$1к, щоб спонсорувати сім'ю з України. *Проект \$1к Україна*: вебсайт. Назва з екрана. URL: <https://www.1kproject.org/> (дата звернення: 12.10.2023).
8. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 27.02.2020 р. № 30. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
9. Карта гуманітарної допомоги населенню. *Товариство Червоного Хреста України*: вебсайт. URL: <https://redcross.org.ua/> (дата звернення: 21.10.2023).
10. Шеплякова І. О., Тараненко А. Ю. Соціально-педагогічна робота з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах: вітчизняний досвід. *Наукові перспективи*. 2021. № 12 (18). С. 555-567.

Терещенко В.С.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Шеплякова І.О.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ГЕНДЕРНА ОСВІТА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті проаналізовано ключові аспекти гендерної освіти молодших школярів у закладах загальної середньої освіти. Виявлено найефективніші форми та методи соціально-педагогічної роботи з формування гендерної культури учнів молодшого шкільного віку в зазначених соціальних інституціях. Запропоновано шляхи удосконалення якості професійної

підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі в цьому напрямі у закладах вищої освіти.

Ключові слова: гендер, гендерна освіта, гендерна культура, молодший школяр, соціальний працівник, заклад загальної середньої освіти.

Tereshchenko V. Gender Education of Junior Pupils: Challenges for Future Social Workers

Abstract. The article analyzes the key aspects of gender education of junior high school students in general secondary education institutions. The most effective forms and methods of socio-pedagogical work on the formation of gender culture of junior high school students in the specified social institutions have been identified. Ways to improve the quality of professional training of future specialists in the social field in this area in higher education institutions are proposed.

Keywords: gender, gender education, gender culture, junior pupil, social worker, general secondary education institution.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства гендерна освіта є важливою складовою освітнього процесу дітей молодшого шкільного віку. Насамперед у контексті актуальності вирішення проблеми формування гендерної культури дітей загалом та їхньої гендерної компетентності зокрема як засобу розвитку гармонійної гендерної ідентичності та запоруки розбудови справедливого, толерантного суспільства. При цьому період навчання в початковій школі має вкрай важливе значення для формування гендерної компетентності особистості. Відтак у новій українській школі ключовим інструментом для досягнення гендерної рівності, забезпечення рівних можливостей самореалізації кожної особистості в суспільстві повинна стати відповідна гендерна освіта. Остання передбачає не тільки відмову від уявлень про «чоловічі» та «жіночі» ролі, а передусім діяльність, спрямовану на створення в соціумі умов для забезпечення інтересів кожної особистості, незалежно від її статі через подолання гендерних стереотипів і врахування

індивідуальних відмінностей. В організації та здійсненні такої діяльності провідна роль належить фахівцям соціальної сфери – соціальним працівникам / соціальним педагогам.

Водночас у визначеному контексті існує ряд викликів та проблемних питань, вирішення яких, на нашу думку, повинно стати предметом окремих наукових студій. Серед основних аспектів, що вимагають ґрунтовного наукового аналізу та практичного вирішення, такі:

1. Ефективність сучасних педагогічних технологій: Які технології та інноваційні педагогічні методи найбільше сприяють формуванню гендерної компетентності молодших школярів? Які з них потребують додаткового вивчення та вдосконалення?

2. Роль вчителя та соціального працівника / соціального педагога: Як впливає професійна підготовка вчителів на якість гендерної освіти? Як забезпечити, щоб вчителі були готові до впровадження гендерних питань в освітній процес? Яка роль соціальних працівників / соціальних педагогів у цьому процесі?

3. Визначення гендерних стереотипів: Як позбутися гендерних стереотипів та упереджень в освітньому процесі? Як виробити сприятливе середовище для усвідомлення та розуміння різниці між статями?

4. Залучення батьків та громади: Як залучити батьків та громаду до процесу гендерної освіти молодших школярів? Як налагодити партнерську взаємодію щодо здійснення гендерної освіти між закладом загальної середньої освіти, сім'єю та громадою?

Ці питання вимагають подальшого дослідження та обговорення задля розробки, впровадження більш ефективних стратегій, підходів до гендерної освіти дітей молодшого шкільного віку загалом та формування їхньої гендерної культури в закладах загальної середньої освіти зокрема, у тому числі як відповідного напрямку соціально-педагогічної роботи в цих закладах.

Аналіз досліджень. Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що проблеми впровадження гендерного підходу в теорію і практику соціальної

роботи привертають увагу багатьох учених, серед яких О. Луценко, Н. Маркова, П. Романов, О. Сухомлинська та інші. Окремі аспекти гендерної педагогіки, гендерного виховання та загальної теорії гендеру в освіті були об'єктом досліджень Л. Вовк, С. Вихор, Т. Говорун, Т. Дороніної, В. Єремєєва, І. Іванової, О. Кікінеджи, В. Кравець, І. Мунтян, Н. Павлущенко, О. Цокур, Л. Штильов та інші. На необхідності підготовки майбутніх учителів до гендерного виховання учнівської молоді акцентовано у дослідженнях І. Бондаревської, В. Гайдено, Г. Лактіонової, О. Любарської, І. Предборської, С. Юдіної та ін. Сутність і зміст гендерної компетентності особистості та шляхи її формування в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців розкрито в наукових студіях В. Агєєва, Л. Вовк, О. Горошко, І. Кльоціної, І. Таліної, О. Кіріленко, Н. Лавриненко, О. Луценко, Л. Міщик, І. Харченко та ін. Проте, попри значний обсяг досліджень у цій галузі, виникає необхідність подальшого аналізу та систематизації теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми, зокрема в контексті забезпечення формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічної роботи з формування гендерної культури молодших школярів у закладах загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО).

На основі аналізу джерельної бази встановлено, що О. Сухомлинська визначила ключові принципи, які покладено в основу методології освіти (у тому числі й гендерної) у новій українській школі: *«принцип оптимальності*, що передбачає вибір найбільш придатного і доступного матеріалу для учнів, його адаптацію та раціональне використання ресурсів, включаючи час; *принцип цілепокладання*, що визначає надання чіткої цільової спрямованості будь-яким виховним заходам та впливам; *принцип системності*, що означає підхід, спрямований на комплексне перетворення об'єкта, врахування всіх факторів та наслідків діяльності, чітке структурування процесу; *принцип синергізму*, що вказує на важливість отримання множинного результату або синергетичного ефекту в результаті впливу; *принцип саморозвитку*, відповідно до якого виховна технологія повинна сприяти саморозвитку та мотивації до підвищення

самоорганізації; *принцип реалізму*, згідно з яким виховні впливи мають базуватися на реальних матеріальних ресурсах та особистих можливостях педагогів; *принцип гуманізму*, що наголошує на загальнолюдських цінностях, які мають бути пріоритетними у впровадженні будь-яких виховних заходів; *принцип надійності*, що забезпечує стійкість технології гендерного виховання від негативних впливів зсередини та ззовні; *принцип інноваційності*, який визначає, що гендерне виховання повинно виступати як інноваційний засіб втілення нововведень у практику освіти» [3, с. 5].

Вирішення проблеми формування гендерної культури дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти корелює з необхідністю формування гендерної компетентності у майбутніх фахівців соціальних працівників, готових практично реалізовувати цей напрям соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами у зазначених освітніх закладах. І загалом гендерна освіта відіграє важливу роль у формуванні свідомих і гендерно компетентних громадян, а також у розвитку сучасної освіти як сфери, що відкрита для всіх, незалежно від статі чи гендерної ідентичності. Водночас для ефективного впровадження гендерної освіти в освітній процес вирішальне значення мають як відповідні педагогічні технології, так і технології соціально-педагогічної роботи.

Мета статті – проаналізувати ключові аспекти гендерної освіти молодших школярів у закладах загальної середньої освіти, виявити найефективніші форми та методи соціально-педагогічної роботи з формування гендерної культури учнів молодшого шкільного віку в зазначених соціальних інституціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел уможливило висновок про те, що особливої значущості в початковій школі набуває гендерна освіта (і зокрема відповідне гендерне виховання). Адже саме в молодшому шкільному віці діти активно опановують гендерні норми, правила та суспільні стереотипи щодо поведінки жінок і чоловіків. А, отже, закладається фундамент як для

формування уявлень дітей про рівність, паритетність, подібність, так і для розвитку гендерних стереотипів у поведінці хлопців і дівчат, опанування в процесі статерольової соціалізації відповідних соціальних ролей.

Заклад загальної середньої освіти виступає одним із ключових інститутів соціалізації дітей (у тому числі і статерольової), зокрема молодшого шкільного віку. Найбільший вплив на учнів в процесі їхньої соціалізації у закладі загальної середньої освіти безпосередньо здійснюється через педагогів та опосередковано через навчальний матеріал, який є невіддільною складовою освітнього процесу. При цьому ми погоджуємося з твердженням О. Остапчук про те, що, на жаль, «сучасна освітня система включає як відкриті, так і приховані вияви гендерної дискримінації» [2]. Це стосується змісту навчальних предметів і навчально-методичної літератури, міжгендерних відносин у педагогічному колективі, стилю навчання і взаємодії вчителів, а також упередженості при оцінці навчальних і професійних досягнень учасників освітнього процесу. Крім того, це також стосується наявності окремих програм або блоків для хлопців і дівчат, а також мовленнєвого або мовного сексизму.

Отже, однією з ключових проблем, яка на сьогодні постає перед системою освіти загалом та педагогічними працівниками зокрема, – це допомогти дитині стати щасливою, незалежно від її статі (чи то хлопчика, який стане чоловіком, чи дівчинки, яка стане жінкою, і в майбутньому матір'ю). А це актуалізує необхідність відповіді на наступні запитання: Чи розуміють педагогічні працівники соціальні ролі, обумовлені статевою приналежністю? Чи вдається їм впроваджувати ці концепції на уроках та поза ними? Чи здатні вони формувати гендерну культуру молодших школярів?

Адже найінтенсивніше сприйняття гендерної ідентичності дитиною відбувається в процесі навчання в закладі загальної середньої освіти. Саме тоді відбувається формування її власного уявлення про гендерну роль. Тому вкрай важливо, щоб вчителі були компетентними в питаннях гендерних відносин і підтримували самостійну роботу учнів щодо вивчення цієї теми. Ефективність формування в процесі гендерної освіти достатнього рівня гендерної культури

молодших школярів значною мірою залежить від рівня сформованості цієї культури у вчителя. Тому вчителю слід бути не лише передавачем, але й носієм гендерної культури. При цьому формування гендерної культури молодших школярів у закладі загальної середньої освіти має відбуватися в гармонії з іншими аспектами навчально-виховної роботи та за умови партнерської взаємодії ключових суб'єктів цього процесу. Зокрема, вкрай важливо забезпечити єдиний спільний підхід у питаннях гендерної освіти закладу загальної середньої освіти та батьків дітей. Окрім того, у процесі гендерної освіти молодших школярів загалом і їхнього гендерного виховання зокрема необхідно враховувати вікові особливості дітей.

Отже, основними компонентами гендерної освіти дітей молодшого шкільного віку є:

1. Розуміння гендеру. Молодші школярі повинні здобути знання про те, що таке гендер, про різницю між біологічною статтю і гендерною ідентичністю. Важливо, щоб вони розуміли, що гендерні ролі і стереотипи формуються соціокультурними чинниками.

2. Розуміння рівності та нерівності. Діти повинні навчитися розрізняти ситуації, де існують гендерні нерівності, і де можна сприяти рівності. Це допоможе їм розвивати критичне мислення і аналізувати соціокультурні норми.

3. Сприйняття різноманітності. Важливо, щоб діти були відкритими до різних гендерних ідентичностей і ролей. Гендерна освіта повинна підтримувати толерантність і повагу до кожної особистості, незалежно від її гендерної ідентичності.

4. Розвиток навичок комунікації та взаємодії. Учні повинні навчитися ефективно спілкуватися, розвивати навички співпраці та конструктивної взаємодії з представниками різних гендерів.

Для забезпечення гендерної рівності в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти А. Бланк та М. Кіпе пропонують такі заходи:

- *«аналіз власного досвіду»:* педагогам слід систематично аналізувати свій досвід та визначати можливі випадки гендерно стереотипного ставлення до

дітей. Це передбачає свідоме усвідомлення та коригування власних поглядів, практик у взаємодії з учнями;

- *взаємодія з позиції особистого «Я»*: педагогам важливо спілкуватися з учнями, виходячи зі своїх особистих переконань щодо гендерної рівності. Вони повинні висловлювати власні думки стосовно дискримінаційних проявів жіночої та чоловічої статі, а також не ігнорувати хибні уявлення дітей. Педагоги мають підтримувати різноманітність індивідуальних рис учнів, сприяти взаємодопомозі в спільних зусиллях;

- *рівні вимоги до всіх учнів*: педагогам важливо встановлювати рівні вимоги до учнів і учениць щодо засвоєння навчального матеріалу та об'єктивно оцінювати їхні досягнення без статевого чи гендерного упередження;

- *позакласна та позашкільна робота*: педагогам слід продовжувати виховну роботу у позакласний та позашкільний час. Це може бути організація груп та заходів, спрямованих на формування гендерної компетентності учнів» [1, с. 91].

На думку вчених, цілеспрямована робота з реалізації зазначених заходів сприяє формуванню у дітей основ гендерної культури через «спонукання їх до самопізнання, перегляду свого ставлення до ровесників протилежної статі, створення рівних та відкритих відносин між ними» [1, с. 91].

У визначеному аспекті вважаємо необхідним наголосити на важливості забезпечення ефективної підготовки майбутніх соціальних працівників до формування гендерної культури молодших школярів у закладах загальної середньої освіти. Для досягнення цієї мети, на нашу думку, необхідно:

1. Зміст теоретичної та практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти розробляти з урахуванням та обов'язковим включенням гендерного компонента (зокрема щодо формування гендерної культури молодших школярів у закладах загальної середньої освіти).

2. Розробити та впровадити спеціалізований курс, спрямований на формування готовності майбутніх соціальними працівниками до вирішення гендерних питань в контексті освіти молодших школярів.

3. Активно залучати майбутніх соціальних працівників до роботи з Центром гендерної освіти (наприклад, Гендерним центром ХНПУ імені Г. С. Сковороди) з метою набуття практичного досвіду роботи з дітьми молодшого шкільного віку в цьому напрямі.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, ефективність соціально-педагогічної роботи з формування гендерної культури молодших школярів у закладах загальної середньої освіти, серед іншого, залежить і від рівня готовності соціальних працівників до її здійснення (як суб'єктів цієї роботи у ЗЗСО). Своєю чергою, ефективність формування такої готовності в майбутніх соціальних працівників у процесі їхньої професійної підготовки передбачає єдність якісного змісту, інтерактивних форм і методів організації освітнього процесу, розроблених на основі дотримання провідних принципів гендерної культури (чутливість до різноманіття, взаємна повага, толерантність). Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в аналізі змісту освітніх компонентів, які входять до навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх соціальних працівників, щодо наявності гендерного компонента.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук Л.О. Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. 176 с.
2. Остапчук О. Л. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання підлітків. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2011. № 1. С. 21-25. URL: <http://surl.li/mfgig> (дата звернення: 12.10.2023).
3. Сухомлинська О. В. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України. *Шляхи освіти*. 1998. № 3. С. 2-5.